

BRKINI IN ČIČARIJA: DRUŽBENOGOSPODARSKA PODOBA

Ana Barbič*

Izvleček

Iz predstavljenih družbenogospodarskih in upravnopolitičnih dogajanj v preteklosti in sedanjosti avtorica izlušči naslednje kazalce družbenogospodarskih razmerij: gospodarske dejavnosti in zaposlenost prebivalstva, infrastrukturo, demografsko strukturo, migracijska gibanja in novo mejo s Hrvaško ter opredeli razvojne možnosti območja¹.

Ključne besede: Brkini, Čičarija, družbenogospodarska dogajanja, podeželje, razvojne možnosti.

THE BRKINI AND THE ČIČARIJA RANGES: THE SOCIOECONOMIC PRESENTATION

Abstract

On the basis of described socioeconomic and administrative-political situations in the past as well as in present time the author extracts the following initiators of the socio-economic situation: economic activities and the employment of the population, infrastructure, demographic structure, migrations and the new border with Croatia, and defines the developmental potentials of the area.

Key words: Brkini, Čičarija, Socio-economic developments, Countryside, Developmental potentials.

Uvod

Obrobna območja, ki so hkrati stičišča in ločnice naravnih, poselitvenih, gospodarskih in kulturnih enot, so pogosto tudi mejniki upravnopolitičnih tvorb — držav ali njihovih sestavnih delov. V zgodovini so taka območja praviloma predmet zanimanja sosednjih upravnopolitičnih enot in z vojaškimi ali miroljubnimi sredstvi priključena zdaj eni, zdaj drugi enoti. Takšna upravnopolitična prehodnost lahko spod-

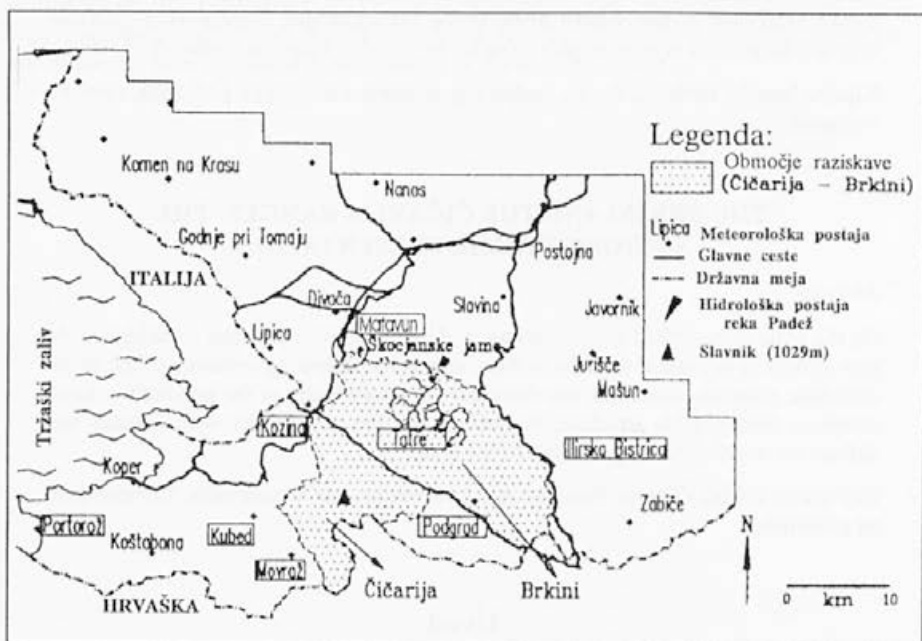
* Dr., prof., Oddelek za agronomijo, Biotehniška fakulteta, Jamnikarjeva 101, Univerza v Ljubljani, 1000 Ljubljana, Slovenija.

Sodelavci: Marta Brodnik Lodewijk, dipl. ing. agr., Barbara Lampič, dipl. geogr. in dipl. etnolog in Franci Kramarič, ing. agr.

¹ Raziskava, ki je osnova za to besedilo, je bila opravljena v okviru projekta Medimont-Peco, Slovenija, katerega koordinatorica je bila mag. Lidija Globevnik.

buja ali ovira gospodarski razvoj območja, omogoča ali omejuje pretok kapitala, blaga in ljudi. Brkini in Čičarija sta eno tistih slovenskih območij, ki imajo značaj obrobnosti in upravopolitične prehodnosti tako po svojih naravnih značilnostih (Globevnik et al., 1996) kot po upravopolitičnih dogajanjih, kar je na eni strani vplivalo na demografske, gospodarske in kulturne procese znotraj območja, na drugi strani pa na njegova povezovanja navzven.

Osnovni namen te razprave je predstaviti nekatera družbena dogajanja v preteklosti in sedanjosti, ki prispevajo k razumevanju sedanjega stanja in opredelitvi razvojnih možnosti.

Slika 1: Geografski položaj območja raziskave.

Vir: Globevnik et al., 1996: 3.

Političnoupravni položaj, gospodarstvo in prebivalstvo — zgodovinski pregled

Zgodovinski viri praviloma ne razločujejo severovzhodnega dela Istre (Čičarije) od celotnega istrskega polotoka in prav tako ne obravnavajo posebej območja današnjih Brkinov, ki jih povezujejo bodisi s klasičnim Krasom bodisi s tržaškoistrskim zaledjem.

Istrski polotok je bil poseljen že v **paleolitiku**. Prvi naseljeni narod pa so bili Veneti, ki so se tja priselili v času trojanske vojne (okoli 1200 pr. n. št.). **Grški zgodovinopisci** so Histre, kot so imenovali prvotne prebivalce Istre, šteli med Ilire. V 4. in 5. stoletju pr. n. št. so se med Ilire na tem območju pomešali še Kelti. Prebivalstvo je bilo maloštevilno in se je preživljalo pretežno z lovom in poljedelstvom (Darovec, 1992: 10).

Upravnopolitične spremembe do osamosvojitve Slovenije 1991. leta

S prihodom Rimljanov leta 178/7 pr. n. št. se je kljub nekaterim ukrepom novih oblastnikov (podržavili so tretjino zemljišč, prepovedali trgovanje) začel razcvet celotne Istre in Brkinov. Poleg razvoja kmetijstva in nekaterih obrti ter arhitekture so Rimljani pustili bistveni pečat pokrajini z vzpostavitvijo nove, prometne funkcije tega prostora. Zgradili so Vio Gemino, ki je vodila iz Ogleja do Trsta, tam zavila po Krasu na Materijo, Obrov, Lipo in Klano, se nadaljevala do Reke in prek Trsata ob dalmatinski obali proti jugu. Via Flavia pa je vodila iz Trsta ob Rižani, Dragonji, Mirni, čez Limski kanal do Pulja, tam ob obali zavila proti severu in se v Kastavu združila z Vio Gemino. Slovani so začeli naseljevati Brkine konec šestega in v začetku sedmega stoletja: s severa so prihajali predniki Slovencev, z vzhoda in po morju pa predniki Hrvatov. Stalno se je Slovanom uspelo naseliti le v severnem delu Istre, Slovincem v glavnem na območje okoli Pivke in na slemenih Brkinov, kamor so prodirali po rimskih cestah. Kot prva slovanska selišča na tem območju se štejejo naselja Harije, Smrje, Trpčane, Kozjane, Gradišče in še nekatera druga, katerih imena so nesporno slovanskega izvora (Kos, 1956).

Po dobrih dveh stoletjih upravne pripadnosti vzhodnemu rimskemu imperiju so **Franki leta 783** pridobili ozemlje Istre (kamor so sodili tudi Brkini), ob delitvi frankovske države v **9. stoletju pa so Brkini prišli pod italijanski vpliv**. Leta 1077 je oglejski patriarh pridobil vlogo istrskega mejnega grofa.

Leta 1374 je pazinska grofija prešla z dedno pogodbo v fevd **Habsburžanov**. Isto se je zgodilo tudi leta 1466 nekdanji posesti devinskih gospodov na severovzhodu polotoka. V **15. stoletju**, posebej v njegovi zadnji četrtini, so ozemlje Istre močno prizadeli tudi **vpadi Turkov**. V svojo obrambo so Istrani kljub siceršnji neenotnosti nastopili enotno, čeprav ne v celoti uspešno. Po zadnji vojni s Turki (t.i. kretska vojna 1645–1668) so del Brkinov in ravnino med Brkini in SZ Dinaridi poselili prebivalci vlaškega izvora — Čiči, po katerih je ta pokrajina dobila ime Čičarija. Ukvarjali so se z nomadskim načinom živinoreje (koze, ovce). Na ta način so uničili precej gozda (Darovec, 1992: 48).

Prvo avstrijsko obdobje (1797–1811). Po propadu beneške republike (1797) so del njenega ozemlja (vključno s proučevanim območjem) pridobili Habsburžani. V

skladu z razdeljenostjo Avstrije na gubernije je bil leta 1803 ustanovljen tržaško-istrski gubernij v Trstu. Avstrijska Istra, imenovana tudi Pazinska grofija, je bila kot okrožni komisariat priključena postojnskemu glavarstvu in ljubljanskemu guberniju, ki je obsegal kranjsko in goriško deželno glavarstvo.

V Napoleonovih osvajanjih je po francoski zmagi pri Wagramu (1809) prišlo do novih ozemelskih sprememb. Osemnajstega septembra 1811 je morala Avstrija odstopiti Napoleonu območje nekdanje avstrijske Istre, ki je padla pod oblast province Istre (z glavnim mestom Trstom) in postala del Ilirskih provinc. Avstrija je ponovno pridobila Istro 1813. leta, ko je napovedala vojno Franciji in še istega leta provinco Istro zasedla.

V drugem avstrijskem obdobju (1813–1918) je proučevano območje spadalo v reško okrožje, ki je skupaj z istrskim, goriškim in karlovškim okrožjem sestavljalo primorski gubernij. Ta je bil leta 1825 skrčen le na dve okrožji: na istrsko s sedežem v Pazinu (ki je obsegalo avstrijsko in nekdanjo beneško Istro, sosednje slovenske okraje s Podgradom in Kvarnerske otoke) in na goriško okrožje.

Leta 1861 je dobila Istra svojo samoupravo s sedežem deželnega zbora v Poreču, pripadala pa je skupini dežel Avstrijskega primorja s cesarskim namestništvom v Trstu. Ta ureditev se je ohranila do leta 1918/20, ko je po Rapalski pogodbi ozemlje Julijske krajine pripadlo Italiji, oziroma do leta 1924, ko je Italija anektirala še Reko.

Brkini in Čičarija so bili do konca druge svetovne vojne vključeni v provinco Reko, ki je skupaj s provincama Pulo in tržaško provinco sestavljala istrski del italijanskega kraljestva (Darovec, 1992: 48–60).

Med drugo svetovno vojno so tudi na območju Čičarije in Brkinov divjali hudi boji, ki so močno zavrli tako populacijski kot tudi splošni gospodarski razvoj.

Prebivalci Brkinov in okoliških krajev so znani po protifašističnem boju že v času med obema vojnama kot tudi med drugo svetovno vojno. Okupatorski vojski so nudili močan odpor, vendar je bilo veliko žrtev. Po ljudskem štetju je bilo leta 1931 v Dolnji in Gornji Bitnji, Kilovčah, Merečah, Podstenjah, Podstenjšku in na Ratečevem brdu 819 prebivalcev, v prvem štetju po 2. svetovni vojni pa je bilo v teh naseljih le 454 ljudi ali 55,43 odstotkov predvojnega prebivalstva (Žitko, 1974: 16–17).

Po drugi svetovni vojni so Brkini in Čičarija pripadli Ljudski republiki Sloveniji, ki je z ostalimi petimi republikami (Hrvaško, Bosno in Hercegovino, Srbijo, Črno goro in Makedonijo) sestavljala Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo. Proučevano območje je po koncu druge svetovne vojne pripadlo coni B Julijske krajine (JK), del Slovenskega primorja pa coni B Svobodnega tržaškega ozemlja (STO). Cona A, ki je predstavljala italijansko vplivno območje, je bila pod poveljstvom vezniške vojaške uprave, cona B pa pod poveljstvom jugoslovanske vojaške uprave.

Medtem ko so cona B Svobodnega tržaškega ozemlja pretresali razni politični dogodki in izseljevanje italijanske manjšine (kot posledica razdelitve na cona A in

B), je bilo v coni B julijske krajine dokaj mirno, ker tu ni bilo italijanske manjšine. Ponovno je prišla do izraza zaostalost območja, saj so se prebivalci zaradi pomanjkanja dela spet množično izseljevali z območja Brkinov in Čičarije v druge dele Ljudske republike Slovenije, predvsem na obalo. Prebivalci Brkinov so v razgovorih (1995) izrazili zadovoljstvo z zgrajeno slemensko cesto (dokončana je bila leta 1978), saj se zdaj lahko dnevno vozijo na delo v druge kraje, živijo pa v domačih hišah in na ta način ohranjajo domači kraj pri življenju.

Od leta 1991 so po razdružitvi republik SFRJ Brkini in Čičarija v samostojni Republiki Sloveniji.

Gospodarska dogajanja in prebivalstvo

Prebivalstvo in kmetijstvo od začetkov do konca 13. stoletja. Prebivalstvo je bilo na območju celotne Istre maloštevilno, na kar kaže podatek Marchessettijeve študije, po kateri je bilo pred rimsko osvojitvijo (178/7 pr. n. št.) v Istri 520 gradišč, v katerih je živel 120.000 prebivalcev. V tem času so se v notranjem in severovzhodnem delu Istre prebivalci preživljali s poljedelstvom in lovom. Na pomen poljedelstva opozarja podatek, po katerem so Rimljani leta 178/7 pr. n. št. po zmagoviti bitki pri Nesakciju (današnje Visače pri Pulju) kolonializirali Istro, podržavili tretjino zemljišč in prepovedali trgovanje, kar je Istrane močno prizadelo in so se zaradi tega večkrat uprli oblastem (Darovec, 1992: 10–11). Notranjost Istre in njen severovzhodni del sta se odtlej razvijala ločeno od obalnega dela.

Obdobje od konca 13. do prve polovice 17. stoletja. V tem obdobju so istrski in kranjski trgovci trgovali s številnimi prekomorskimi in domačimi izdelki, kar je privabilo tudi veliko kmetov/tovornikov, ki so tovorili ("musolati") in nosili ("spalanti"). Od svojih izdelkov so tovorili pšenico, sušeno meso, kože, les in kovine, pa tudi vino, olje in sol.

Narodnostna sestava prebivalstva se je hitro spreminjala. Med 13. in 17. stoletjem so, predvsem na območju od Trsta preko Podpeči do Rakitovca prevladovali Slovani. Ostali naseljenci v tem času so bili Karni (obrtniki), Furlani, priseljenci iz Gradeža, novi priseljenci iz Albanije (njihov vpliv je viden še danes na pustnem liku skoromatu) in iz drugih krajev, ki so jih zasedli Turki, najmanj pa je bilo avtohtonih prebivalcev, katerih korenine pa zaradi številnih boleznih in vojn niso segale dlje kot 200 let nazaj. V zadnji vojni s Turki (1645 do 1668) so v Istro prišli tudi mnogi Morlachi (Vlahi iz Dalmacije in Albanci).

Obdobje od 2. polovice 17. do začetka 19. stoletja. V 2. polovici 17. in v 18. stoletju so se Brkini in sosednje pokrajine naglo razvijale predvsem kot zaledje Trsta in Reke, ki sta doživljala pospešen gospodarski razvoj, s tem pa je rasla tudi potreba po živilih in delovni sili. K naraščanju števila prebivalcev in kmetij sta prispevala dva vzporedno potekajoča procesa: drobljenje kmečke posesti na eni strani in pojav

novega socialnega sloja "podružnikov". Ti so si na gmajnskem svetu na obrobju vasi postavili kajžo, ogradili nekaj zemlje in jo obdelovali. Da pa so lahko preživel, so se ukvarjali še z obrtjo, trgovanjem in tudi dninarstvom. Tako je obdobju depopulacije sledilo obdobje agrarne prenaseljenosti Brkinov. Prebivalstvo se je začelo množično ukvarjati s trgovino (prevladovalo je tihotapljenje), prevozništvom, oglarstvom in ledarstvom, košnjo in drugimi sezonskimi deli, močno pa se je razmahnila tudi domača obrt.

Obdobje od začetka 19. stoletja do 2. svetovne vojne. Gospodarske razmere so se začele občutno izboljševati šele v začetku 19. stoletja, ko je Trst po koncu napoleonskih vojn postal glavno avstrijsko uvozno-izvozno pristanišče. Povečal se je promet po notranjih cestah ter s tem tudi možnost trgovanja. Nove možnosti sezone zaposlitve je nudila predvsem gradnja železnice od Trsta do Reke, pa tudi zidarstvo in kamnoseštvo. Okrog leta 1900 je skupno število prebivalstva Brkinov in Čičarije doseglo število 17.179, kar je največ v celotni zgodovini.

Med leti 1890 in 1900 je prišlo do splošne gospodarske krize, predvsem pa do agrarne krize, ki je močno poslabšala družbenogospodarske razmere v proučevanem območju. Gradnja železnic, ki je dajala prebivalcem zaslužek skoraj celo stoletje, je bila tedaj zaključena, hkrati pa je železniška proga povzročila propad prevozništv (furmanstva). Priprava in prodaja ledu, ki je dajala prebivalcem zaslužek v zimskih mesecih, se je zaradi tehničnega napredka končala. Zmanjšala se je prodaja sena, modernizacija v lesni industriji je vzela delo mnogim drvarjem. Prebivalci Brkinov so bili prisiljeni iskati druge oblike zaposlitve. Začelo se je množično izseljevanje v primorska mesta (Trst, Reka) in v čezmorske dežele (Darovec, 1992: 11–71). K hitremu propadanju pokrajine sta na začetku 20. stoletja največ pripomogli prva svetovna vojna in italijanska okupacija, kasneje druga svetovna vojna in nazadnje še priključitev Trsta k Italiji leta 1953. Po koncu 2. svetovne vojne so prebivalci, ki so množično sodelovali v narodnoosvobodilnem boju, upravičeno pričakovali podporo nove jugoslovanske države, ki pa je ni bilo dovolj, da bi območju zagotovila razvoj in ustavila/zmanjšala odseljevanje.

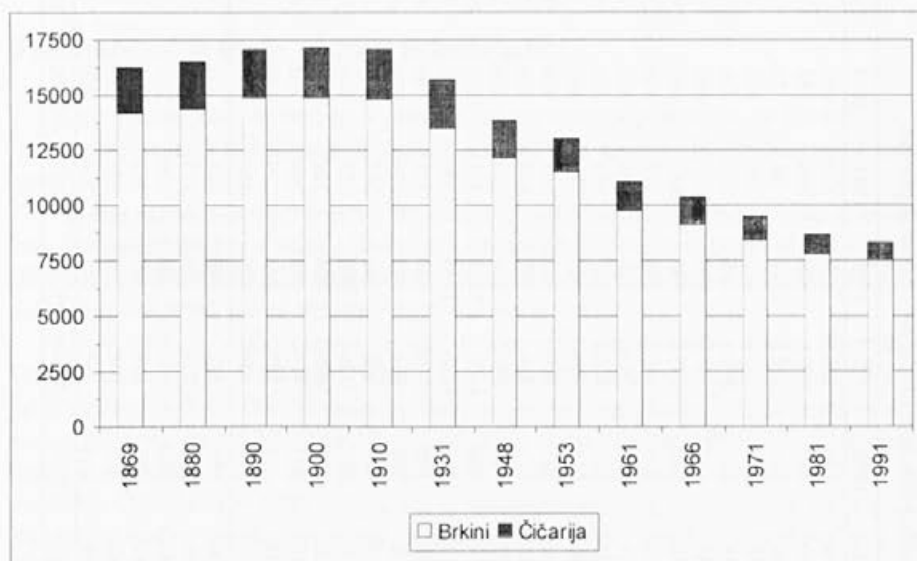
Spremembe v številu prebivalcev po posameznih obdobjih in gostota naseljenosti

Območje Brkinov je imelo največ prebivalcev med 1890. in 1910. letom. Odtlej se je število prebivalcev naglo zmanjševalo in se do popisa 1991. leta, ko je štel le še 7469 prebivalcev, prepolovilo (slika 2).

Če splošno podoba o upadanju skupnega števila prebivalstva v obeh območjih dopolnimo s podatki o gibanjih prebivalstva znotraj 30 krajevnih skupnosti (tabela 1), ugotovimo, da je od skupaj 30 KS v dveh večjih (Hrpelje, Podgrad) in dveh manjših

KS (Rečica, Rakitovec) v zadnjem desetletju ali zadnjih dveh desetletjih opaziti porast prebivalstva, v petih KS (Artviže, D. Bitnje, Divača, Koseze in Rodik) zaustavitev upadanja, v 21 KS pa se število prebivalstva še vedno zmanjšuje.

Politične in gospodarske spremembe, nastale z ustanovitvijo slovenske države, ki omogočajo in celo terjajo zasebno pobudo, bodo zelo verjetno prispevale k ustaljevanju števila prebivalcev in s tem sedanje gostote naseljenosti. Pričakovati je le spremembe v številu prebivalcev posameznih naselij z možnostjo, da manjši odmaknjeni zaselki izgubijo vse prebivalstvo (v 122 letih evidentiranja števila prebivalcev se je to zgodilo le v Odolini), v naseljih z boljšimi razvojnimi možnostmi pa se število prebivalstva lahko celo poveča.

Slika 2: Prebivalstvo Brkinov in Čičarije v času.

Da zmanjševanja prebivalstva v naseljih proučevanega območja ne gre dramtizirati, nakazujejo tudi podatki o večanju/upadanju števila prebivalcev v vseh naseljih Slovenije. Po Gosarju je v obdobju 1961–1991 število prebivalcev v Sloveniji poraslo v 2018 (33,9 %) od skupaj 5945 naselij, v dveh tretjinah (66,1 %) naselij pa je število prebivalcev nazadovalo. V obdobju 1981–1991 je število prebivalcev poraslo v 2782 (46,8 %) vseh naselij, nazadovalo pa v 53,2 % naselij. Ob upoštevanju meril, ki jih navaja Zakon o demografsko ogroženih krajevnih skupnostih, je demografsko ogroženih le 27 (18 %) od 147 slovenskih občin (Gosar, 1995: 47).

Tabela 1: Prebivalstvo krajevnih skupnosti Brkinov in Čičarije po letih popisa.

KS	1869	1880	1890	1900	1910	1931	1948	1953	1961	1966	1971	1981	1991
B Artviže	153	168	166	144	136	118	128	107	83	77	71	51	54
B Barka	374	376	380	349	342	368	266	253	214	208	178	151	133
B D. Bitnje	126	146	167	154	122	100	78	74	62	51	44	32	29
B Divača	268	292	315	278	270	253	216	221	192	169	163	154	152
B Gradišče	317	287	298	317	272	268	255	224	189	206	189	165	153
B Harije	671	689	644	675	737	693	677	665	572	567	546	490	455
B Hrpelje	634	623	665	708	747	585	547	562	623	617	608	756	874
B Hrušica	670	679	710	676	660	586	557	516	364	352	350	298	280
B Jelšane	324	282	305	350	383	326	306	313	250	227	193	143	124
B Koseze	462	489	503	609	659	557	543	516	501	485	427	391	404
B Materija	840	842	840	816	761	660	578	591	517	506	477	369	354
B Misliče	810	846	843	827	804	752	585	486	376	297	261	200	167
B Obrov	968	753	827	871	899	872	858	734	553	555	519	484	440
B Ostr. Brdo	233	413	433	404	345	294	262	256	211	182	167	140	113
B Podgrad	1385	1596	1624	1660	1605	1528	1354	1227	1063	1015	975	971	1011
B Pregarje	1024	1003	1111	1116	1226	1152	1106	1062	814	734	638	563	508
B Prem	1038	1010	1119	1126	1040	881	759	746	611	553	486	414	382
B Rečica	508	539	608	556	534	547	576	624	603	585	580	556	565
B Rodik	455	474	460	424	402	366	362	341	294	287	277	261	257
B Slivje	1140	1142	1099	1055	1136	990	957	834	683	640	608	575	535
B Starod	424	418	422	431	435	404	328	282	218	187	168	137	105
B Suhorje	311	312	316	323	315	278	209	202	157	129	114	90	71
B Tatre	279	291	328	315	307	263	219	196	156	112	71	70	58
B Vrme	759	733	710	714	658	603	451	447	402	364	309	266	245
Č Golac	539	569	540	549	582	499	433	351	264	205	160	121	81
Č Materija	305	295	303	303	279	244	215	194	151	150	145	135	134
Č Podgorje	233	270	267	393	333	543	276	253	292	270	257	204	177
Č Prešnica	444	454	461	426	425	447	272	261	239	247	217	182	146
Č Rakitovec	285	316	362	369	345	314	275	262	195	186	171	162	170
Č Zazid	247	241	259	241	265	241	204	200	197	163	136	103	83
Skupaj	16226	16548	17085	17179	17024	15732	13852	13000	11066	10326	9505	8634	8260

Vir: Zavod R Slovenije za statistiko

Sodobne družbenogospodarske in upravopolitične značilnosti

Medtem ko pretekla dogajanja pomagajo razumeti sedanje stanje (od 1991 dalje), pa sodobne družbenogospodarske in upravopolitične značilnosti omogočajo predvidevanje prihodnjega razvoja območja Brkinov in Čičarije. Te bomo opredelili na osnovi podatkov o demografski sestavi prebivalstva, o gospodarskih dejavnostih oz. virih dohodkov posameznikov in gospodinjestev, o infrastrukturni opremljenosti naselij, o krajevni samoupravi ter o krajevnih posebnostih/tradicijah in mnenjih prebivalcev tako o sedanjem položaju kot o prihodnjih možnostih. Podobo o slednjem dopolnjujejo predvsem podatki, zbrani na terenu v razgovorih z domačini in s predstavniki krajevne samouprave.

Prebivalstvo po spolu, starosti in izobrazbi

Tako v sedanjosti, še bolj pa v prihodnosti razvojnega potenciala ne predstavlja le število prebivalcev določenega območja, temveč tudi njegova družbenogospodarska sestava.

Spolna struktura prebivalcev Brkinov (M: 49,8 %; Ž: 50,2 %) je celo nekoliko bolj uravnotežena kot v vseh podeželskih območjih Slovenije skupaj (M: 49,2 %; Ž: 50,8 %) (Barbič, 1995: 23). Nasprotno pa je na območju Čičarije več moških (51,1 %) kot žensk (48,9 %), kar je verjetno zgolj naključje.

Kot v vseh razvitih državah se tudi v Sloveniji **prebivalstvo stara**. Normalen indeks staranja je med 30 in 40, indeks 72 pa predstavlja t. i. demografski prag. Ko je ta presežen, je brez doseljavanja pričakovati le še zmanjšanje števila prebivalstva tudi v primeru, da vsi mladi prebivalci ostanejo doma (Gosar, 1995: 50). Izračunani indeksi staranja (skupaj za vse območje: $I_s = 103$, za območja Brkinov $I_s = 97$, za območje Čičarije: $I_s = 178$) kažejo, da je demografski prag prebivalstva na proučevanem območju krepko presežen. Kljub počasnejšemu upadanju prebivalstva po 1971. letu ni pričakovati, da se bo območje populacijsko ustalilo in revitaliziralo brez posebnih ukrepov države in prizadetih občin (tabela 2).

Tabela 2: Prebivalci po starosti.

	Štev. preb.	0–14 let		14–65 let		65 let in več		Indeks staranja
		N	%	N	%	N	%	
Brkini	7469	1340	17,9	4833	64,7	1296	17,4	97
Čičarija	788	112	14,2	477	60,5	199	25,3	178
Brkini in Čičarija	8527	1452	17,6	5310	64,3	1495	18,1	
Slovenija*	1965986	404358	20,6	1288454	65,5	214310	10,9	53

* Neznana starost za Slovenijo: 58.864 prebivalcev

Vir: Popis prebivalstva 1991

Tabela 3: Prebivalci, starejši od 15 let po izobrazbi.

KS	Skupaj		Nedokončana osnovna šola		Dokončana osnovna šola		Poklicna in srednja šola		Višja ali visoka šola	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Artviže	43	100,0	20	46,5	11	25,6	11	25,6	1	2,3
Barka	112	100,0	22	19,6	55	49,1	32	28,6	3	2,7
Dolnje Bitnje	24	100,0	5	20,8	13	54,2	6	25,0	0	0,0
Divača	60	100,0	3	5,0	37	61,7	20	33,3	0	0,0
Gradišče	122	100,0	6	4,9	60	49,2	49	40,2	7	5,7
Harije	376	100,0	160	42,6	80	21,3	132	35,1	4	1,1
Hrpelje	686	100,0	140	20,4	209	30,5	293	42,7	44	6,4
Hrušica	236	100,0	119	50,4	38	16,1	76	32,2	3	1,3
Jelšane	106	100,0	62	58,5	25	23,6	19	17,9	0	0,0
Koseze	319	100,0	131	41,1	82	25,7	95	29,8	11	3,4
Materija	300	100,0	120	40,0	71	23,7	97	32,3	12	4,0
Misliče	148	100,0	66	44,6	44	29,7	38	25,7	0	0,0
Obrov	362	100,0	166	45,9	75	20,7	117	32,3	4	1,1
Ostrožno brdo	100	100,0	18	18,0	59	59,0	23	23,0	0	0,0
Podgrad	791	100,0	279	35,3	148	18,7	322	40,7	42	5,3
Pregarje	420	100,0	187	44,5	144	34,3	85	20,2	4	1,0
Prem	307	100,0	135	44,0	75	24,4	86	28,0	11	3,6
Rečica	431	100,0	145	33,6	116	26,9	159	36,9	11	2,6
Rodik	216	100,0	33	15,3	79	36,6	100	46,3	4	1,9
Slivje	436	100,0	177	40,6	120	27,5	130	29,8	9	2,1
Starod	88	100,0	43	48,9	25	28,4	18	20,5	2	2,3
Suhorje	59	100,0	6	10,2	32	54,2	21	35,6	0	0,0
Tatre	49	100,0	28	57,1	12	24,5	9	18,4	0	0,0
Vreme	201	100,0	41	20,4	64	31,8	78	38,8	18	9,0
Skupaj Brkini	5992	100,0	2112	35,2	1674	27,9	2016	33,6	190	3,2
Golac	74	100,0	59	79,7	9	12,2	6	8,1	0	0,0
Materija	111	100,0	52	46,8	16	14,4	40	36,0	3	2,7
Podgorje	155	100,0	84	54,2	18	11,6	50	32,3	3	1,9
Prešnica	121	100,0	51	42,1	27	22,3	40	33,1	3	2,5
Rakitovec	127	100,0	56	44,1	24	18,9	44	34,6	3	2,4
Zazid	72	100,0	36	50,0	10	13,9	26	36,1	0	0,0
Skupaj Čičarija	660	100,0	338	51,2	104	15,8	206	31,2	12	1,8
Skup. Brk.+Čič.	6652	100,0	2450	36,8	1778	26,7	2222	33,4	202	3,0
Slovenija*	1542663	100,0	266604	17,3	466782	30,3	669158	43,4	138012	8,9

* Neznana izobrazba za Slovenijo: 2107 prebivalcev ali 0,1 %

Vir: Popis prebivalstva 1991

Izobrazbena raven prebivalstva proučevanega območja je precej pod slovenskim povprečjem, ob čemer velja opozoriti na dejstvo, da je izobrazba prebivalcev,

starejših od 15 let, v Čičariji še nižja kot v Brkinih. Medtem ko je med prebivalci nad 15. letom starosti v Čičariji 51,2 odstotka takšnih, ki niso končali osemletne osnovne šole, je v Brkinih takšnih precej manj (35,3 %), vendar še vedno mnogo več kot je povprečje za Slovenijo (17,3 %), kar pomeni, da je v vseh višjih izobrazbenih skupinah na proučevanem območju ustrezno manjši delež prebivalcev, kot je povprečje za Slovenijo (tabela 3).

Primerjava izobrazbene sestave med posameznimi KS pa vendarle kaže, da je ta v nekaterih KS (Vreme, Hrpelje, Gradišče, Rodik) bolj ugodna kot v večini drugih KS, kar pa še ne pomeni, da njihov izobrazbeni potencial lahko pomembno prispeva k razvoju matične KS. Odgovor na to vprašanje bi dali podatki o izobrazbeni sestavi zaposlenih na območju KS in o dnevni delovni migranti. Vendar že samo dejstvo, da je delovno mesto v bližini kraja bivanja za večino ljudi bolj privlačno kot vsakodnevna vožnja v kraj zaposlitve in nazaj, opozarja na pomembnost izobrazbenega potenciala za prihodnji razvoj območja.

Zaposleni prebivalci po dejavnostih in dnevni delovni migranti

Razmeroma visok delež zaposlenega prebivalstva je pripisati vsaj trem razlogom: prvič, majhnemu deležu otrok oz. visokemu deležu odraslih; drugič, slabim naravnim pogojem za pridobivanje dohodka zgoj iz kmetijstva in/ali gozdarstva, ter tretjič, možnostim zaposlitve v oddaljenosti, ki še dopušča dnevno vožnjo na delo (Kozina, Sežana, primorska mesta).

Po podatkih popisa prebivalstva 1991 je bilo v Sloveniji zaposlenih 40,9 odstotka vseh prebivalcev, na območju Brkinov 44,7 odstotka in na območju Čičarije 36,3 odstotka prebivalcev. Slednji po deležu zaposlenih občutno zaostajajo za slovenskim povprečjem, še bolj pa za povprečjem območja Brkinov, kar ponovno potrjuje večjo marginalnost Čičarije kot Brkinov. Čičarija je namreč geografsko zelo oddaljena od večjih naselij in mest, ima zelo staro prebivalstvo, bila pa je tudi na obrobju občine Sežana, v katero je spadala vse do decembra 1994. leta.

Po deležu zaposlenih v primarnem in sekundarnem sektorju zaposleni iz Čičarije (57,5 %) predstavljajo kar slovensko povprečje (57,3 %), zaposleni iz območja Brkinov (61,9 %) pa ga nekoliko presegajo. Pač pa je med zaposlenimi več dnevni delovni migrantov, kot je slovensko povprečje (55,3 %) tako v Brkinih (59,7 %) kot v Čičariji (72,8 %).

Vsa gospodinjstva in gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom

Primerjava števila gospodinjstev v 30 KS po letih popisa 1981 in 1991 kaže, da se je število gospodinjstev v desetletnem obdobju zmanjšalo v polovici (50,0 %) KS, v polovici pa je število gospodinjstev ostalo bodisi nespremenjeno (6 KS ali 20 %) ali se je celo povečalo (9 KS ali 30 %) (tabela 4).

Tabela 4: Gospodinjstva z in brez kmečkega gospodarstva leta 1981 in 1991.

	Gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom				Gospodinjstva brez kmečkega gospodarstva				Gospodinjstva skupaj	
	1981	%	1991	%	1981	%	1991	%	1981	1991
Artviže	15	100,0	13	76,5	0	0,0	4	23,5	15	17
Barka	43	93,5	39	92,9	3	6,5	3	7,1	46	42
Dolnje Bitnje	10	76,9	4	36,4	3	23,1	7	63,6	13	11
Divača	39	84,8	30	60,0	7	15,2	20	40,0	46	50
Gradišče	39	83,0	15	30,0	8	17,0	35	70,0	47	50
Harije	118	86,8	105	75,5	18	13,2	34	24,5	136	139
Hrpelje	73	30,0	35	10,2	170	70,0	308	89,8	243	343
Hrušica	73	80,2	55	62,5	18	19,8	33	37,5	91	88
Jelšane	47	85,5	39	86,7	8	14,5	6	13,3	55	45
Koseze	86	81,9	81	71,1	19	18,1	33	28,9	105	114
Materija	86	71,1	61	51,3	35	28,9	58	48,7	121	119
Misliče	56	96,1	50	92,6	2	3,4	4	7,4	58	54
Obrov	108	81,8	46	34,6	24	18,2	87	65,4	132	133
Ostrožno brdo	41	89,1	31	77,5	5	10,9	9	22,5	46	40
Podgrad	161	51,6	102	30,9	151	48,4	228	69,1	312	330
Pregarje	140	80,0	131	75,3	35	18,3	43	24,7	175	174
Prem	112	77,8	89	70,1	32	25,0	38	29,9	144	127
Rečica	117	76,5	84	49,4	36	20,3	86	50,6	153	170
Rodik	49	61,2	38	43,7	31	33,8	49	56,3	80	87
Slivje	131	82,9	116	74,4	27	17,1	40	25,6	158	156
Starod	34	69,4	18	43,9	15	30,0	23	56,1	49	41
Suhorje	26	89,7	20	74,1	3	10,3	7	25,9	29	27
Tatre	20	74,1	20	83,3	7	25,9	4	16,7	27	24
Vreme	62	70,4	57	67,9	26	29,6	27	32,1	88	84
Skupaj Brkini	1686	71,2	1279	51,9	683	30,5	1186	48,1	2369	2465
Golac	32	72,7	14	36,8	12	21,3	24	63,2	44	38
Materija	28	70,0	19	41,3	12	30,0	27	58,7	40	46
Podgorje	37	51,4	23	33,3	35	48,6	46	66,7	72	69
Prešnica	51	87,9	33	67,3	7	12,9	16	32,7	58	49
Rakitovec	44	91,7	19	38,8	4	8,3	30	61,2	48	49
Zazid	27	81,8	18	62,1	6	18,2	11	37,9	33	29
Skupaj Čičarija	219	74,2	126	45,0	76	25,8	154	55,0	295	280
Skup. Brk.+Čič.	1905	71,5	1405	51,2	759	28,5	1340	48,8	2664	2745
Slovenija	3210	49,5	156531	24,5	3277	50,5	483664	25,5	6487	640195

Vir: Popis prebivalstva in gospodinjstev 1981 in 1991

Upadanje števila gospodinjstev v obdobju 1981–1991 gre predvsem pripisati zmanjšanju števila gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom. Odseljevanje mladih povzroča razkroj kmečkih gospodinjstev, ki ostanejo brez naslednikov. Med letoma

1981 in 1991 se je skupno število gospodinjstev zmanjšalo v KS Barka, Dolnje Bitnje, Hrušica, Jelšane, Misliče, Ostrožno Brdo, Prem, Starod, Suhorje, Tatre, Vreme, Golac, Podgorje, Prešnica in Zazid (tabela 4).

Povprečno število članov gospodinjstev je po popisu 1991 v proučevanem območju (3,0 v Brkinih; 2,8 v Čičariji) nižje od povprečja za Slovenijo (3,1) predvsem zaradi nizkega povprečnega števila članov v gospodinjstvih s kmečkim gospodarstvom (v Brkinih 3,9 člana; v Čičariji 2,8 člana; v Sloveniji 3,7 člana na gospodinjstvo s kmečkim gospodarstvom).

Število članov gospodinjstva imamo po eni strani za indikator vitalnosti (večje število praviloma pomeni tudi več otrok v družini), po drugi strani pa za indikator tradicionalnosti, zaradi katere imajo kmečke družine več otrok kot nekmečke. Hkrati pa v gospodinjstvih s kmečkim gospodarstvom praviloma živijo tri generacije (stari starši, starši, mladoletni oz. neporočeni otroci).

Gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom po virih dohodka

Na proučevanem območju je manj gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom, ki pridobivajo dohodek zgolj iz kmetijstva, kot je slovensko povprečje, hkrati pa je več gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom, ki imajo samo nekmetijske vire dohodkov. Na proučevanem območju je namreč prvih le 9,4 odstotka (povprečje za Slovenijo je 11,9 %), slednjih pa 53 odstotkov (povprečje za Slovenijo je 50,7 %).

Na območju Čičarije so nekmetijski viri dohodkov kar v 70 odstotkih gospodinjstev povsem nadomestili dohodek iz kmetijstva. Samo iz kmetijstva pridobiva dohodek le 6,3 odstotka, iz kmetijstva in nekmetijskih dejavnosti pa 23 odstotkov gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom. V dveh KS (Golac, Zazid) od 6 KS na območju Čičarije ni niti enega gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom, ki bi pridobivalo vsaj del dohodka iz kmetijstva, v KS Prešnica je takšnih 90,9 odstotka, v KS Materija 83,7 odstotka, v KS Podgorje 56,6 odstotka, medtem ko v KS Rakitovec vsa gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom pridobivajo bodisi del dohodkov (89,5 %) bodisi ves dohodek (10,5 %) iz kmetijske dejavnosti.

V KS na območju Brkinov so gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom glede na vire dohodkov razporejena približno tako kot v povprečju za Slovenijo. Več kot trem četrtinam kmečkih gospodinjstev kmetijstvo ne predstavlja nikakršnega vira dohodkov v KS Tatre (90 %), KS Gradišče (86,7 %), KS Vreme (80,7 %), KS Suhorje (80 %) in KS Hrušica (78,2 %). Nasprotno pa je najmanj kmečkih gospodinjstev s samo nekmetijskimi viri dohodkov v KS Artviže (15,4 %) in KS Rodik (15,8 %). V KS Artviže je hkrati največ kmečkih gospodinjstev, ki pridobivajo dohodek samo iz kmetijstva (38,5 %), v KS Rodik pa takšnih, ki kombinirajo dohodek iz kmetijstva z dohodkom zunaj njega (76,3 %).

Danes prebivalci Brkinov in Čičarije praviloma pridelujejo le živež za lastne

potrebe, travniki in pašniki pa se v vedno večjem obsegu zaraščajo v slab gozd. Na poljih pridelujejo koruzo, pšenico, rž, ječmen in krompir, ki ga tudi prodajajo na bližnjih trgih. Kmetje z zahodnega dela Podolske planote pridelajo nekaj vina, ki ga večji del tudi prodajo. Velika sušnost tal in ozračja povzročata, da je seno količinsko in kakovostno slabo. V zadnjem času pa je močno nazadovala tudi govedoreja (Sunčič, 1984). Zaraščanje se je začelo že kmalu po 2. svetovni vojni, ko so prebivalci opuščali ali vsaj zanemarjali kmetovanje, ker so se zaposlovali v nekmetijskih dejavnostih. Ker so se mnogi tudi odselili, je začelo primanjkovati mladih, prebivalstvo je številčno upadalo in se staralo (tabela 5).

Tabela 5: Struktura rabe zemljišč.

Območje	Leto	1800	1930	1955	1975	1995
		%	%	%	%	%
Brkini 233,8 km ²	nerodovitno	4		4	4	4
	polja, sadovnjaki	17		16	10	10
	travniki, pašniki	69		50	43	21
	gozd	10	24	30	43	65
	Skupaj	100		100	100	100
Čičarija 109,9 km ²	nerodovitno	2		2	2	2
	polja, sadovnjaki	9		5	3	3
	travniki, pašniki	81		70	53	32
	gozd	8	14	23	42	63
	Skupaj	100		100	100	100

Vir: Globevnik et al., 1996: 6.

Tako so se gozdnate površine v Čičariji in Brkinih v dvajsetem stoletju povečale od 8 oz. 10 na 63 oz. 65 odstotkov zemljišč, hkrati pa so se med 1800. in 1995. letom močno zmanjšale travnate površine, in sicer v Čičariji od 81 na 32 odstotkov, v Brkinih pa od 69 na 21 odstotkov.

Skromni pogoji za kmetijstvo na proučevanem območju so spodbujali prebivalce k iskanju nekmetijskih virov dohodkov, ki so jih in jih še vedno kombinirajo z dohodki iz kmetijstva (ali pa tudi ne). Kot večina podeželskih območij v Sloveniji imajo tudi Brkini in Čičarija dobre pogoje zgolj za določene pridelave (sadje, živinoreja — predvsem reja drobnice, v manjši meri pridelovanje žit in zgodnjih vrtnin), ki bi jih veljalo izrabiti. Seveda bi bilo najprej potrebno poiskati ustrezne trge, kar pa ne bi smelo predstavljati posebnega problema (bližina večjih mest: Koper, Reka, Trst) razen ovir, ki jih predstavljata državni meji z Italijo in Hrvaško. Rešiti bi jih bilo mogoče s pritegnitvijo potrošnikov na območje, predvsem kot turistov, pa tudi kot kupecev kakovostnih kmetijskih pridelkov.

Krajevna samouprava

Do reforme krajevne samouprave decembra 1994 je območje Brkinov pripadalo ilirskobistriški in sežanski občini. Z oblikovanjem večjega števila manjših občin pa je območje Brkinov razdeljeno med 5 občin, in sicer: **Divača** (Barka, Dane pri Divači, Kačiče – Pared, Ostrovica, Kozjane, Misliče, Vareje, Vatovlje, Podgrad pri Vremah, Škoflje, Vremski Britof, Zavrhek), občino **Postojna** (Suhorje), občino **Hrpelje – Kozina** (Artviže, Gradišče pri Materiji, Tublje pri Hrpeljah, Slope, Bač pri Materiji, Brezovica, Gradiščica, Materija, Odolina, Rožice, Brezovo brdo, Javorje, Obrov, Rodik, Hotična, Kovčice, Markovščina, Mrše, Orehek pri Materiji, Ritomeče, Slivje, Velike Loče, Tatre) in občino **Ilirska Bistrica** (Janeževo brdo, Harije, Tominje, Zajelšje, Hrušica, Male Loče, Veliko brdo, Mala Bukovica, Soze, Velika Bukovica, Ostrožno brdo, Sabonje, Podbeže, Podgrad, Račice, Prelože, Gabrk, Huje, Pregarje, Rjavče, Čelje, Prem, Smrje, Bree, Dobro polje, Rečice, Zarečice, Zarečje, Pavlica, Starod, Studena gora). Območje Čičarije, ki je pred reformo lokalne samouprave 1994. leta v celoti sodilo v sežansko občino, pa je po reformi razdeljeno med občino **Hrpelje – Kozina** (Golac, Skandanščina, Povžane, Prešnica) in občino **Koper** (Podgorje, Rakitovec, Zazid). Prebivalci Čičarije, ki so se z referendumom odločili za koprsko občino, pričakujejo, da bo ta zanje bolj poskrbela ne le zato, ker gre za eno bogatejših slovenskih občin, temveč tudi zato, ker je območje kraškega roba naravno zaledje obmorskih mest, zlasti Kopra, v katerem je zaposlenih večina prebivalcev tega območja.

Naravna dediščina, običaji in tradicije, prilagodljivost in iznajdljivost prebivalstva

Naravna dediščina

Kljub upadanju števila prebivalstva so naravne značilnosti (planote in zatišne doline) ves čas zagotavljale vsaj skromne možnosti življenja od kmetijske pridelave. Na terasastih njivah so se pridelovala in se še pridelujejo žita, v zatišnih legah pa je predvsem v preteklosti cvetelo sadjarstvo. Na območjih, ki so (bila) manj primerna za kmetijstvo, je uspevala živinoreja. Prebivalstvo je s kmetijskimi dejavnostmi ustvarilo kulturno krajino, ki še danes privlači predvsem odseljene prebivalce, da se vračajo v domači kraj in hiše prednikov obnavljajo in uporabljajo za preživljanje ob koncu tedna in med počitnicami. Sicer pa vikendaštvo na območju ni razvito. Naravna dediščina (neokrnjena narava, predvsem pa gozdni sadeži) privablja tudi številne enodnevne, predvsem nedeljske obiskovalce iz krajev ob slovenski obali in iz sosednje Italije. Njihovi pohodi v brkinske gozdove motijo prebivalce ne le zato, ker obiskovalci ropajo krajevne naravne dobrine, temveč tudi zato, ker se zlasti Italijani obnašajo kot gospodarji (opomba župana občine Hrpelje – Kozina). Zato ta občina

že pripravlja odlok o zavarovanju naravnih dobrin in pridelkov, hkrati pa uresničuje zamisel o tržnici, na kateri bodo domačini prodajali pridelke in izdelke obiskovalcem.

Človeške dejavnosti, predvsem kmetijstvo, doslej niso posebej škodovala biotski raznovrstnosti obravnavanega območja, saj omejene naravne danosti (slabša kakovost in površinsko omejen obseg kmetijskih zemljišč, njihova strma lega in težja dostopnost) ter z njimi povezane družbenogospodarske značilnosti (majhne kmetije, razdrobljena posest, odseljavanje prebivalstva) niso dopuščale intenzifikacije kmetijstva in z njim povezanega onesnaženja zraka, zemljišč in voda ter posledičnega uničevanja/ogrožanja živih bitij. Prav nizka razvitost območja je morda njegov največji potencial.

Običaji in tradicije

Med najbolj značilne običajske posebnosti celotnega slovenskega območja sodijo pustni običaji (Kuret, 1984), katerih se še danes držijo tudi prebivalci nekaterih vasi Brkinov in Čičarije.

Pustovanje ali škoromatija je prastar ljudski običaj, ki ga vsako leto oživijo prebivalci jugozahodnega dela Brkinov in Čičarije. V vaseh Hrušica in v Podgradu ter njuni okolici imenujejo pustne šeme "škoromati", v ostalih vaseh pa maškare ali mačkore. Beseda škoromat je sestavljena iz dveh besed: skoro (skoraj) in iz italijanske besede matti (nori), kar v prevodu pomeni "skoraj nor". Na pepelnično sredo "mačkore" zažgejo pusta in pojedjo dobrote, ki so jih nabrale z obhodi po vaseh. V večini brkinskih vasi so ta običaj ohranjali le otroci, v zadnjih letih pa kaže znake oživljanja na celotnem območju, ne le v Hrušici in Podgradu.

Običaj "opasilo" je še vedno v navadi v Tatrah, v Podgorju in v Pregarjah. To je običaj, da se po nedeljski maši družijo ljudje na plesu. Po plesu je kosilo. Za kosilo jedo juho iz pršutove kosti in pršut. V Pregarjah je ta običaj povezan s praznikom cerkvenega zavetnika (Sv. Lovrenca), ki se praznuje 24. junija. Ob desetih dopoldne je običajno maša in po maši ples pred cerkvijo. V preteklosti so na ta dan prišli gođci za tri dni. Za prvi ples je prišel fant iskat tisto dekle, ki mu je bila najbolj všeč. Običaj so v Pregarjah opustili že pred dvajsetimi leti, medtem ko je v več naseljih (Tatre, Podgorje) še živ.

V novejšem času se na območju uveljavljajo tudi kulturni dogodki, kot so Premska srečanja slovenskih pesnikov in pisateljev v Premu, kjer sta se rodila pesnik Dragotin Kette (1876–1899) ter pesnik in esejist dr. Bogomil Fatur (1914–1990).

Prilagodljivost in iznajdljivost prebivalstva

Skromni naravni viri so na eni strani resnično predstavljali omejitveni dejavnik razvoja, na drugi strani pa so prisiljevali prebivalce ne le k izvorni rabi krajevnih virov, spretnosti in znanj, temveč tudi k povezovanju z večjimi središči znotraj

območja in zunaj njega. Kljub razmeroma intenzivnemu odseljevanju je večji del prebivalstva našel možnosti preživetja doma, čeprav so številni posamezniki večji del leta preživeli kot sezonski delavci v tujini. Tisti, ki so ostali doma, pa so svoje izdelke in pridelke prodajali v večjih mestih (Trst, Reka).

Ženske so nabirale zelišča in jih posušena prodajale za čaj. Najbolj razširjeno je bilo nabiranje brinovih jagod za žganjekuho (brinovec) in kot začimbo ter nabiranje gob, ki so jih ženske prodajale sveže ali posušene. Moški so ob vaških kalih (zbi-ralnikih vode) pozimi pridelovali led. V kalu zamrznjeno vodo — led so pozimi lomili in razrezovali v ledene bloke ter jih shranjevali v ledenici ob kalu. Ledenice so bile posebne kotanje ali jame, ki so bile najpogosteje obzidane in pokrite ter dobro zaprte, da v njih ni bilo prepaha. V njih se je razrezan led ohranil do pozne pomladi, ko so domačini ledene bloke razvažali predvsem v Trst, posameznim gostilničarjem in v pivovarno Senožeče (Vardjan, 1994: 37).

Na območju je bilo razvito tudi oglarstvo; domačini so vse leto prodajali v večjih bližnjih pa tudi bolj oddaljenih mestih. Danes se s to dejavnostjo več ne ukvarjajo, Slovenija pa oglje uvaža.

Dekleta so našla začasno, pozneje pa mnoga tudi stalno zaposlitev. Začela so kot gospodinje ali pomočnice v večjih mestih (Trst, Reka) pri bogatejših družinah, pozneje pa so si lahko poiskale tudi drugo delo (v tovarnah, gostilnah, prodajalnah). Po 2. svetovni vojni se je prebivalstvo Brkinov in Čičarije zaposlovalo v številnih industrijskih središčih v Sloveniji.

Fantje, ki so ostajali na kmetijah, so zaradi pomanjkanja deklet v domačem kraju ali okolici težko našli ženo. Poiskati so si jo morali drugje. V največ primerih je bilo to v Dalmaciji, kjer so zlasti po 1965. letu številni brkinski fantje poiskali deklet in jo kot ženo pripeljali v domač kraj. Do prvih stikov med brkinskimi fanti in dekleti iz Dalmacije je prišlo zaradi gravitiranja Brkinov k Reki in naprej v Dalmacijo, kjer so podajali svoje pridelke (krompir, sadje, zelje, seno) in se tam srečali z dekleti. Kasneje so fantje odhajali po neveste v skupinah, po dva ali trije, obstajal pa je tudi posrednik, ki je neveste pripeljal v Brkine.

Dekleta so prihajala v Brkine tudi na podlagi izkušenj tja že poročenih deklet. Kar pogosti so primeri, ko je prišla za nevesto, ki ji je bilo v Brkinih všeč, še njena sestra, znanka ali sosedka. V Dalmaciji odhod deklet v Slovenijo ni predstavljal nič nenavadnega. Fant, ki si je izbral nevesto, se je dogovoril z očetom ter plačal nekakšno doto, največkrat kar v materialnih dobrinah (pralni stroj, TV, ipd.). V bistvu je šlo za dogovor o skupnem življenju, ne pa za poroko, ki bi temeljila na ljubezni. Kljub temu so se takšne zakonske zveze dobro obnesle. K hiši je prišla žena, mati ter tudi par delovnih rok. V Brkinih so veljale dalmatinske neveste za zelo pridne in marljive ženske in marsikatero kmetijo, ki je že propadala, so spravile na noge.

Danes tega pojava ni več, kar je pripisati na eni strani državni meji med Slovenijo in Hrvaško, na drugi strani pa manjši potrebi, kajti val odseljevanja iz brkinskih vasi in vasi Čičarije se počasi umirja. Mladi ljudje, ki ostajajo doma, se večinoma dnevno vozijo na delo zlasti od 1978. leta dalje, ko je bila zgrajena slemenska cesta.

Sklep

Kot najbolj relevantne kazalce družbenogospodarskih razmer na obravnavanem območju opredeljujemo gospodarske dejavnosti in zaposlenost prebivalstva, infrastrukturo, predvsem prometno, demografsko sestavo in migracijska gibanja ter novo mejo s Hrvaško.

Gospodarske dejavnosti. Tako Brkini kot Čičarija imajo v splošnem sicer skromne potencialne za primarne dejavnosti — kmetijstvo in gozdarstvo, hkrati pa razmeroma dobre možnosti za specifične kmetijske pridelave (sadje v zatišnih legah, žita na planotah, seno na položnih pobočjih, govedoreja, ovčjereja in kozjereja) ter za tradicionalno predelavo lesa v oglje. Strme lege zemljišč ter majhna in razdrobljena posest sicer ne dopuščajo intenzivne kmetijske pridelave (izjema bi lahko bili sadovnjaki), ne predstavljajo pa ovire za organsko pridelavo živeža, po katerem je v razvitem svetu vse večje povpraševanje. Ker takšna pridelava terja osveščene in izobražene pridelovalce, ki so sposobni za svoje pridelke poiskati tudi trge — takšnih pridelovalcev pa na proučevanem območju takorekoč ni, kmetijske dejavnosti vse od konca druge svetovne vojne dalje nazadujejo. Hkrati z njimi pa so se opuščale tudi tradicionalne dopolnilne dejavnosti gospodinjev (pridelava sira, sušenje sadja in zelišč, žganjekuha, oglarjenje). Posledica teh dogajanj je opuščanje kmetovanja in zaraščanje kmetijskih zemljišč.

Dohodek iz kmetijskih in dopolnilnih dejavnosti ter sezonskih del zunaj domačega kraja so prebivalci proučevanega območja po drugi svetovni vojni nadomeščali z redno zaposlitvijo v bližnjih industrijskih obratih, z dnevnimi delovnimi migracijami v bolj oddaljena industrijska in upravna središča (Koper, Sežana, Reka) ali preprosto z odselitvijo iz domačega kraja v kraj redne zaposlitve. Današnji tokovi zaposlovanja vodijo na obalo, v Koper in Portorož (gostinske dejavnosti in trgovina) in v okoliške večje kraje kot so Ilirska Bistrica, Podgrad, Sežana, Hrpelje, Kozina (industrija, promet). Možnosti za zaposlovanje zunaj domačega kraja so po izgradnji slemenske ceste bolj ugodne. Ker ima skoraj vsaka družina avtomobil, je v sedanjih časih zaslediti le še dnevne migracije.

Prometna infrastruktura, železniške, predvsem pa cestne povezave, med katerimi je za območje Brkinov posebej pomembna slemenska cesta, zgrajena 1978. leta, za Čičarijo — območje kraškega roba pa cesta Črni Kal – Rakitovec, asfaltirana leta 1973, in železniška proga Divača – Koper, zgrajena 1967. leta, je povečala možnosti za dnevne delovne migracije tako prebivalcev Brkinov kot prebivalcev Čičarije, kar je vsaj do neke mere prispevalo k umirjanju upadanja prebivalstva.

Prebivalstvo. Glavna značilnost populacijskih dogajanj v Brkinih in Čičariji po 2. svetovni vojni je upadanje števila prebivalstva, ki se je iz dveh razlogov nekoliko umirilo šele v desetletju 1981–1991. Prvi razlog je v dejstvu, da je najbolj vitalni del prebivalstva do začetka 80-tih let že zapustil proučevano območje, drugi razlog pa je v zmanjšanju števila razpoložljivih delovnih mest zlasti v začetku 90-ih let ob pre-

hodu Slovenije v tržno gospodarstvo. Tako v Brkinih in Čičariji v zadnjih štirih desetletjih nismo pričali le procesu prestrukturiranja prebivalstva iz kmečkega v polkmečko in nekmečko, pač pa tudi procesom preseljitve — odtekanju aktivnega prebivalstva. Starostna sestava prebivalcev naselij obravnavanega območja je izredno visoka, izobrazbena raven pa razmeroma nizka. Med dnevnimi delovnimi migranti prevladujejo nižjekvalificirani in kvalificirani delavci.

Primerjava podatkov o visoki starostni sestavi prebivalstva (indeks staranja daleč presega demografski prag) s podatki o visokem deležu aktivnega (zaposlenega) prebivalstva (ta delež je za proučevano območje višji kot je slovensko povprečje) razkriva nekakšno protislovnost, v kateri pa očitno ležijo skrivni potenciali proučevanega območja. Ti so v geografski legi območja (bližina večjih zaposlitvenih središč in relativno dobre cestne in/ali železniške povezave) in v visoki stopnji zgodovinsko potrjene prilagodljivosti prebivalcev vsakokratnim gospodarskim in upravopolitičnim razmeram, v katerih so se vedno znašli in preživeli.

Zadnje politične spremembe in spremembe v gospodarskih tokovih je prinesla **osamosvojitve Slovenije (1991) in nova državna meja s Hrvaško**. Nova meja je otežila sicer skromne gospodarske in socialne povezave med obmejnimi prebivalstvom dveh držav, spodbuja pa razvoj dejavnosti in uslug, katerih cena je nižja bodisi na eni bodisi na drugi strani meje. Prehodni značaj območja (nakupovanje hrvaških državljanov v Trstu in drugih italijanskih mestih) pa utemeljuje razvoj gostinskih in servisnih dejavnosti vsaj ob glavni cesti Reka – Kozina – Trst.

Razvojne možnosti. Skromnost prebivalstva, pogojena z izredno skromnimi krajevnimi viri, se kaže predvsem v želji, da ostanejo na območju, če bodo le lahko preživeli. Zaradi odseljavanja (slabe možnosti za kmetijstvo, pomanjkanje delovnih mest) je na območju precejšen stavbni potencial, čeprav slabo ohranjen in potreben temeljite prenovitve, ki bi ga bilo moč uporabiti/usposobiti za nove gospodarske dejavnosti. Nekateri mlajši ljudje, ki so (bili) zaposleni v bližnjih mestih/večjih naseljih, so se zaradi izgube delovnega mesta pripravljani vrniti v domači kraj in začeti s primerno dejavnostjo bodisi kot samozaposlitev bodisi kot podjetništvo. V luči sodobne paradigme trajnostnega/uravnoveženega razvoja (*sustainable development*) pa je dosedanje "ovire" razvoju možno z ustreznimi razvojnimi programi spremeniti v razvojne "potenciale".

Povpraševanje sodobnega človeka po zdravem naravnem živežu naravnost izziva kmečko/krajevno prebivalstvo k usmeritvi v **organsko pridelovanje živeža**. Glede na to, da proučevano območje ni bilo izrazito izpostavljeno intenzivnemu kmetovanju, kmetijska zemljišča skorajda niso onesnažena s kemičnimi snovmi, ki so sicer nepogrešljivi vložki konvencionalnega kmetovanja. Oživiti bi bilo možno nekatere tradicionalne kmetijske pridelave (sadje, nekatera žita, ovčjereja, kozjereja, reja kokoši) in predelave kmetijskih pridelkov (sušenje sadja, žganjekuha, izdelovanje sira in predelava ovčjega in kozjega mesa), nabiralništvo (nabiranje brinovitih jagod ter drugih zelišč za začimbe in čaje, nabiranje in sušenje gob in drugih gozdnih sadežev) in oglarstvo.

Potencial predvsem za turizem predstavljata **pestrost rastlinskih in živalskih vrst**, ki so se na območju še ohranile, pa tudi **krajske posebnosti** površinskega in podzemnega kraškega sveta s Škocjanskimi jamami na obrobju Brkinov. Te so od 1986. leta vključene v UNESCO — v spisek naravne in kulturne dediščine.

Oživitev **stavbne dediščine, dediščine običajev in kulinaričnih posebnosti** bi po eni strani prispevala k ponovni vzpostavitvi krajevne identitete prebivalstva, po drugi strani pa bi lahko pomembno obogatila turistično ponudbo območja. **Turizem**, ki terja številne storitve in uslužnostne dejavnosti, naravnost ponuja podjetniške priložnosti in s tem odprtje novih delovnih mest.

Upravnopolična razdeljenost območja med pet občin terja predvsem njihovo **povezovanje** v oblikovanju celovite ponudbe območja, pri čemer obstaja možnost, da se bodo predvsem naselja Čičarije, ki sodijo v občino Koper, razvijala predvsem kot neposredno zaledje obale in obalnih mest, zlasti mesta Koper ter bodo praktično pretrgala stike/povezave s tistim delom Čičarije, ki pripada občini Hrpelje – Kozina, od katerega pa ga že sedaj loči gorski greben, prek katerega ne vodi nobena cesta. Hrpeljsko-kozinski del Čičarije in Brkini se lahko povežejo v širšo regijo "Kras – Brkini", za oblikovanje katere je že dana pobuda (Agencija Kras, 1995). V okviru celovitega razvojnega načrta bi posamezne občine, krajevne skupnosti in naselja ter celo posamezna gospodinjstva in posamezniki lažje našli svoje priložnosti, predvsem pa bi lažje tržili svojo ponudbo.

Naivno bi bilo pričakovati, da je sodobne razvojne programe možno zasnovati in uresničevati zgolj s potenciali krajevnega prebivalstva in krajevnim kapitalom. Niti enega niti drugega v posameznih občinah (izjema je najbrž občina Koper) ni oz. ga gotovo ni dovolj. Za gospodarsko oživitev se mora območje Brkinov odpreti navzven ter na eni strani zagotoviti normativne (pravne) možnosti za **dotok kapitala**, na drugi strani pa ustvariti pogoje, ki bodo na območje **privabili nove ljudi**, ki bodo zainteresirani in sposobni razvijati nove dejavnosti. Pričakovati je, da bodo v dobro pripravljenem celovitem razvojnem programu našli svoje priložnosti predvsem mlajši in šolani domačini ter tisti, ki so se sicer z območja že odselili, niso pa z njim prekinili vseh stikov. Takšna predvidevanja pa nikakor ne pomenijo, da območje ne bi pritegnilo tudi naložb prebivalcev drugih območij Slovenije in tujcev, predvsem iz bližnje Italije, ki že proučujejo možnosti za naložbe svojega kapitala.

Literatura

- Agencija Kras, 1995: Posvetovanje o turizmu na Krasu. Revija Kras, julij, 1995, 9, 6–7 str.
- Barbič, A., 1995: Pristopi k opredeljevanju podeželja. CRP Zemlja (kmetijstvo in podeželje). Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, 55 str.
- Darovec, D., 1992: Pregled zgodovine Istre. Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Primorske novice, Koper, 78 str.

- Globevnik, L., Sovinc, A., Kaligarič, M., Barbič, A., Cunder, T., Čampa, L., 1996: Desertification processes in the adjacent Mediterranean mountains. Ljubljana, Vodnogospodarski inštitut, 14. str. (pripravljeno za objavo v knjigi MEDIMONT-PECO).
- Gosar, L., 1995: Skladen regionalni razvoj Slovenije. Stanje in izgledi. Kovačič, Matija, ur. Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji: zbornik posveta. Skupina NiČ, Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Inštitut za agrarno ekonomiko, str. 45–60, 350.
- Kos, M., 1956: O imenih nekaterih krajev v Slovenskem Primorju. Zbornik primorske založbe Lipa, Koper.
- Kuret, N., 1984: Maske slovenskih pokrajin. Ljubljana CZ in ZRC SAZU, 540 str.
- Sunčič, F., 1984: Motiviranost zasebnih pridelovalcev hrane za intenzivnejšo kmetijsko proizvodnjo na območju Brkinov – II. Raziskovalna naloga, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, KAED, Ljubljana, str. 21–40.
- Vardjan, F., 1994: Kal — starodavni zbiralnik vode. Revija Kras. Št. 4, junij 1994, str. 36–38.
- Žitko, S., 1974: Brkini 74. Sežana, Odbor za proslavo pri občinski konferenci SZDL, str. 13–17 (191 str.).

Summary

The article discusses social processes of the past and of the present, which contribute to the comprehension of the current situation and to the determination of developmental possibilities. A historical survey shows that the area of the Čičarija and the Brkini underwent frequent administrative-political changes. All until the end of the Second World War, this area was territorially treated as a part of Istria which was ruled by several rulers: the Romans, the Franks, the Habsburgs, the Kingdom of Italy. The latter was resisted by the inhabitants of the Čičarija and the Brkini in the antifascist fight, and at the end of the Second World War, the area was annexed to the People's Republic of Slovenia as one of the six constituent republics of the Federative People's Republic of Yugoslavia. In the post-War territorial negotiations between Italy and Yugoslavia, this area was included into the Zone B of Venezia Giulia, which was under the rule of the Yugoslav military administration and, thus, safe from the Italian influence.

The population on the entire territory of Istria were few in number all the time. Before the Roman conquest (178/7 B.C.), there were 520 ancient forts in Istria where 120,000 inhabitants lived. The former inhabitants subsisted on hunting and farming, and after the development of trade (the end of the 13th century to the mid-17th century), also on trading. It was just the prosperity of trade and pack-animal transportation, which also caused the changes in the ethnic structure of the popu-

lation. The prevailing Slavic people were also joined by Carnians, Friulians, immigrants from Grado, Albania and other places which were conquered by Turks.

In the second half of the 17th and in the 18th centuries, the Brkini and the neighbouring areas rapidly developed, especially as the hinterlands of Trieste and Rijeka which both underwent progressive economic developments, and parallel with these, the needs for food and labour also grew. Two simultaneous processes contributed to the increase in the numbers of inhabitants and farms, the fragmentation of agrarian estates on the one hand, and on the other, the occurrence of a new social class of "crofters". The latter built their cottages on the common land at the periphery of a village, enclosed a plot of land and cultivated it. However, to be able to subsist, they also practiced some craft, trade and also journeywork. Thus, the period of depopulation was followed by the period of agrarian overpopulation of the Brkini.

However, economic conditions began to improve considerably at the beginning of the 19th century only, when Trieste became the main Austrian import/export port after the end of Napoleonic campaigns. The transport on the inner roads increased and thus, also the possibility of trade. The new possibilities of seasonal employment opened, above all, in the construction of the railway from Trieste to Rijeka, as well as in masonry and stonecutting. Around 1900, the inhabitants of the Brkini and the Čičarija numbered 17,179, which was the greatest number in the entire history.

Between 1890 and 1900, a general economic crisis emerged, and above all, the agrarian crisis which heavily aggravated the socioeconomic conditions in the investigated area. The railway construction having provided earnings to the inhabitants almost for a whole century had already been completed by then, and concurrently, the railway caused the collapse of a horse-drawn type of transportation. The preparation and sale of ice which provided earnings to the inhabitants during the winter months, were over due to the technical progress. The sale of hay declined, the modernization of timber industry deprived many woodmen of their work. The inhabitants of the Brkini were forced to search for other forms of employment. Thus, mass emigrations began, so to the littoral cities (Trieste, Rijeka), as to the transoceanic countries.

The Great War and the Italian conquest were the causes which contributed the most to the fast decline of the region at the beginning of the 20th century, and later on, it was the Second World War, and eventually, also the annexation of Trieste to Italy in 1953. After the end of the Second World War, the inhabitants justifiably expected, also because of their mass participation in the national liberation fight, to get the support by the new Yugoslav state. This support, however, was not sufficient to provide the development of this area and stop, or at least reduce the emigration.

Of the contemporary socioeconomic and administrative-political characteristics (from 1991 onwards), the following facts should be exposed: the ageing of the population and the low level of education on the one hand, and on the other, a high percentage of the employed and daily commuters. Although the unfavourable conditions for agriculture in the investigated area stimulated the people to search for

non-agricultural sources of income (which they have, or have not combined with the agricultural source of income), the fact is that the possibilities for specific production (fruits, sheep and goat rearing, and to a smaller degree, cereals and vegetables) are not satisfactory made use of in the investigated area. Markets for such products should not be a problem (the proximity of Koper, Rijeka, Trieste), except for the obstacles represented by the international borders between Slovenia and Croatia, and Slovenia and Italy. However, the administrative division of this area into five different municipalities should also demand a thoughtful consideration about their inter-connection and cooperation.

A good potential, above all for tourism, is represented by the variety of plant and animal species which have been preserved in this area, as well as by the landscape peculiarities of the surface and underground karstic world with the Caves of Škocjan at the rim of the Brkini, and the rich cultural heritage. To revive economically, the area of the Brkini and the Čičarija should open outwards, and grant the normative (legal) basis for the inflow of capital on the one hand, and on the other, create the conditions which would attract to this area other people, who would be interested in, and capable of developing new activities. The historically manifested ingenuity and adaptability of the local population will enable their survival also in the future.